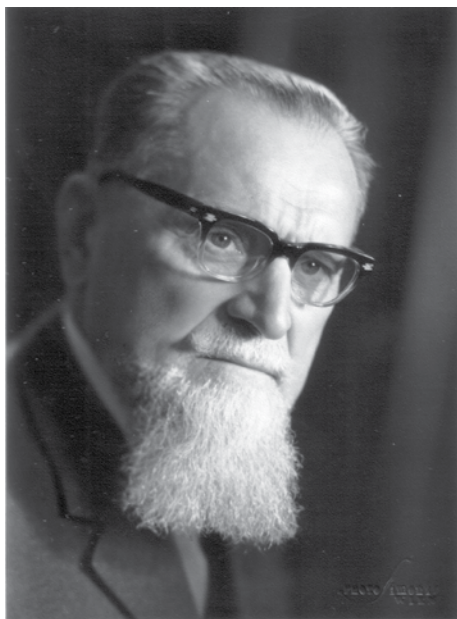

УДК 930.253(477:436)"19"

М. Г. ПАЛІЄНКО*

АРХІВНА МІСІЯ о. ТЕОФІЛА ГОРНИКЕВИЧА
(З ІСТОРІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІВІВ ЗУНР
ТА В. ЛИПІНСЬКОГО У ВІДНІ)

Теofil Горникевич (1891–1969).
Вiдeнь, 1960-тi рр.
З приватного архiву
проф. Олега Горникевича у Вiднi.

Висвітлено діяльність українського священика о. Теофіла Горникевича (1891–1969) зі збереження, вивчення та упорядкування архіву Уряду ЗУНР і особистого архівного зібрання відомого вченого та громадсько-політичного діяча, ідеолога українського консервативного руху В. Липинського. Досліджено умови зберігання зазначених колекцій у повоєнний період у Відні та організацію їх перевезення до архіву Українського католицького університету в Римі.

Ключові слова: архівні колекції; зарубіжна українка; Теофіл Горникевич; архів Уряду ЗУНР; архів В. Липинського; Українська греко-католицька церква; Австрійський державний архів; Австрія.

В історії української архівістики однією з найменш досліджених і водночас надзвичайно важливих та актуальних для вивчення історії України ХХ ст. проблем є висвітлення долі архівних зібрань, які внаслідок буремних подій 1917–1920 рр. опинилися поза межами країни і сформували значний за обсягом та інформаційним потенціалом сегмент зарубіжної українки. Поряд із українськими документальними колекціями, зосередженими

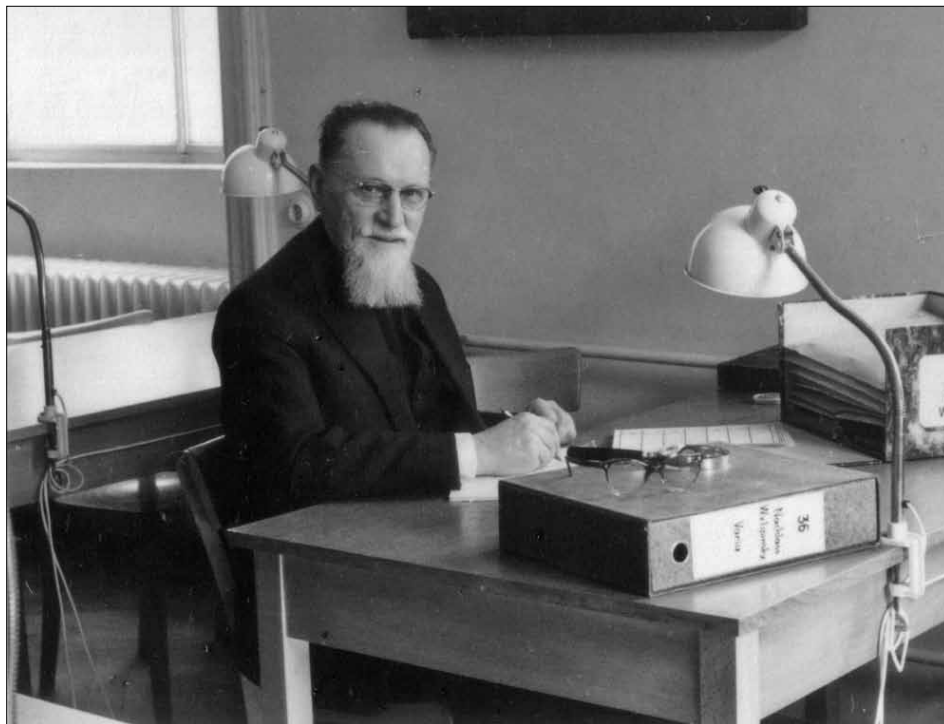
---

* Палієнко Марина Геннадіївна – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

у міжвоєнний період на теренах Польщі, Чехословаччини, Німеччини та Франції, важливе значення для української історії мали джерельні комплекси офіційного та особового походження, які через низку причин об'єктивного та суб'єктивного характеру потрапили до Відня або сформувалися там у результаті діяльності українських громадсько-політичних, культурних та наукових інституцій в Австрії. Слід зазначити, що у перші роки після поразки українських визвольних змагань 1917–1920 рр. Відень перетворився на один із найбільших центрів політичної та культурної активності українських емігрантів, серед яких були відомі представники наукової і творчої інтелігенції – Д. Антонович, М. Грушевський, С. Дністрянський, О. Колесса, В. Липинський, В. Старосольський, С. Рудницький та ін. У цей період у Відні розгорнули свою діяльність Український соціологічний інститут, Український вільний університет, Союз українських журналістів і письменників, видавалися громадсько-політичні та літературні часописи (у т. ч. “На переломі” за ред. О. Олеса, “Нова доба” за ред. В. Винниченка, “Борітеся – поборете” за ред. М. Грушевського тощо)¹.

Документальна спадщина, яка сформувалася в результаті діяльності різного спрямування українських інституцій та окремих осіб, нині частково представлена у фондах австрійських державних архівів². Однак опіку над двома великими комплексами “австрійської” україніки, а саме архівом Уряду ЗУНР та особистим зібранням визначного українського вченого і громадсько-політичного діяча, ідеолога українського консервативного руху Вячеслава Липинського, взяли на себе представники українського греко-католицького духовенства. Саме у Відні завдяки заходам митрополита Андрея Шептицького та пароха церкви св. Варвари о. Мирона Горникевича у міжвоєнний період було збережено безцінні для української історії архіви. Організація їх зберігання у заснованій за дорученням митрополита А. Шептицького філії Національного музею у Відні була висвітлена автором у статті “Невідомі сторінки історії архіву Уряду ЗУНР у Відні”, написаній на основі аналізу документів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України³.

Стисло згадуючи хронологію тих подій, зазначимо, що В. Липинський був змушений продати митрополитові свій особистий архів (рукописи праць, замітки, щоденники, листування) ще за життя (частково – у 1929 р., частково – у 1931 р.), оскільки конче потребував коштів на лікування⁴. Після смерті вченого 14 червня 1931 р. у санаторії Вінервальд поблизу Відня його секретар Михайло Савур-Ципріянович, виконуючи заповіт В. Липинського, передав о. М. Горникевичу його листування, незакінчені праці, записки, нотатки до “Спогадів з мого

Теоділ Горникевич під час упорядкування архівної колекції В. Липинського в Австрійському державному архіві. Відень, 1962 р.
З приватного архіву проф. Олега Горникевича у Відні.

життя”, щоденники, копії документів Українського посольства у Відні. Що ж стосується архіву Уряду ЗУНР, то угода про його передачу у власність митрополита А. Шептицького для зберігання в організованій ним задля цього філії Національного музею у Відні була підписана між Є. Петрушевичем і А. Шептицьким 26 квітня 1934 р. Таким чином, упродовж 1930-х рр. зазначені архівні колекції зберігалися у Відні в орендованому о. М. Горникевичем приміщенні. Однак з початком Другої світової війни постало питання про переміщення їх у безпечніше місце. Зрештою було вирішено передати архівні збірки до сховищ Австрійського державного архіву на умовах депозитного зберігання, що і відбулося у жовтні 1942 р.⁵

Однак тривалий час через брак доступних джерел залишалася дослідженою доля згадуваних архівних зібрань у повоєнний період. Єдиними публікаціями, які мали дотичність до даної теми, були англomовна стаття Є. Зиблікевича про одісею архівної спадщини В. Липинського, приміщена 1985 р. в ювілейному випуску “Harvard Ukrainian Studies” і згодом передрукована українською мовою на сторінках “Українського археографічного щорічника”⁶, а також коротка замітка О. Павлука про архів Уряду ЗУНР, опублікована 1996 р. в “Архівах України”⁷.

В обох цих публікаціях тільки побіжно згадувалося про те, що над опрацюванням і систематизацією архівних збірок ЗУНР та В. Липинського у 1960-х рр. працював о. Теофіл Горникевич – молодший брат пароха церкви св. Варвари у Відні о. Мирона. Причому Є. Зиблікевич невідповідно датував події, пов'язані з організацією мікрофільмування архіву В. Липинського та пересилкою виготовлених Т. Горникевичем фотокопій з Відня до Філадельфії. В англomовному варіанті його статті про архів В. Липинського фігурували 1963–1965 рр.⁸, а в україномовному варіанті тієї ж статті були вказані 1952–1953 рр.⁹

Отже, фактично залишалась поза науковим обігом інформація про склад і локалізацію архівних колекцій, умови їх зберігання та стан опрацювання. Важливим “ключем” для розв'язання цієї проблеми стало вивчення першоджерел, що зберігаються у приватному архіві сина о. Теофіла – професора, доктора медицини Олега Горникевича у Відні. Листування та рукописні нотатки Т. Горникевича, з якими автор змогла ознайомитися завдяки дозволу і сприянню власника архіву, у зіставленні з даними, почерпнутими при аналізі документів з українських архівів, дали можливість реконструювати перебіг подій, пов'язаних з історією опрацювання та переміщення згадуваних архівних збірок у повоєнний період. Зазначимо, що нині ці документи стали доступними для широкого кола науковців і читачів завдяки згоді власника архіву на їх публікацію¹⁰.

Вивчення всієї сукупності документів дає підстави дійти висновку про визначальну роль особистісного фактору в справі збереження та опрацювання архівних колекцій ЗУНР та В. Липинського. Причому, якщо у міжвоєнний період провідна роль в організації їх зберігання належала митрополитові Андрею Шептицькому та пароху церкви св. Варвари о. Мирону Горникевичу, то у повоєнний період увесь тягар опіки над архівами ліг на плечі о. Теофіла Горникевича, який за підтримки митрополита Йосифа Сліпого та архієпископа Івана Бучка здійснив систематизацію та упорядкування всіх документів, виготовив їх інвентарні описи, а також організував перевезення збірок із Австрійського державного архіву до архіву Українського католицького університету у Римі.

Акцентуючи увагу на архівній діяльності Т. Горникевича, зазначимо, що він, будучи багатогранною і високодуховною особистістю, залишив яскравий слід не тільки у церковному житті, але й на ниві освіти і науки.

Т. Горникевич народився 14 лютого 1891 р. у селі Гозіїв Долинського повіту у Галичині і був зі старовинного священицького роду, спорідненого з родинами Яблонівських, Вербінських, Горчинських. Закінчивши 1910 р. Академічну гімназію у Львові, в якій плекали українські духовні цінності, він студіював теологію і філософію у Львівсько-

Теofil Горникевич під час опрацювання українських колекцій
в Австрійському державному архіві. Відень, 1962 р.
З приватного архіву проф. Олега Горникевича у Відні.

му університеті. У вересні 1918 р. митрополит Андрей Шептицький висвятив Т. Горникевича на священника, що поклало початок його відданої 50-літній душпастирській праці. У 1920-х – 1930-х рр. о. Теофіл викладав богослов'я у львівських гімназіях і разом з тим упродовж кількох років очолював парафію у с. Сихів (поблизу Львова), опікуючись відбудовою дерев'яної церкви св. Трійці XVII ст., що нині визнана в Україні пам'яткою архітектури національного значення. Як катехит (професор богослов'я) Академічної гімназії у Львові, о. Теофіл виявив себе духовним наставником молоді, чим заслужив повагу і добру згадку своїх учнів. Відзначаючи заслуги о. Теофіла на освітній ниві, відомий український історик Теодор Мацьків присвятив свої спогади “З позовклих листків минулого Академічної Гімназії” “щирому опікунові і приятелю молоді та довголітньому катехитові Академічної Гімназії і Філії, о. проф. Теофілеві Горникевичеві”¹¹. З теплотою згадував про зустріч зі своїм учителем під час XII Міжнародного історичного конгресу у Відні 1965 р. ще один учень о. Теофіла – професор Іван Лисяк-Рудницький: “Я мав велику приємність побачити його не тільки в доброму здоров'ї, – зазначав він, – але й сповненого бадьорості й справжнього ентузіаста своєї важливої архівно-історичної праці, що про неї він мені ласкаво уділив інформації”¹².

Саме “віденський період” у діяльності Т. Горникевича, який розпочався з бурхливих подій Другої світової війни і тривав до кінця його життя, був насичений науковою та джерельно-архівною працею. Ва-

гомим результатом дослідницької роботи о. Т. Горникевича в австрійських архівах стала підготовка до видання фундаментальної документальної збірки “Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe” – “Події в Україні 1914–1922 років у світлі історичних документів” у чотирьох томах¹³, у яких було вміщено 1134 німецькомовних документа, що стосувалися історії австрійсько-українських відносин періоду Першої світової війни та кількох повоєнних років. Інформаційний потенціал документів, опублікованих Т. Горникевичем на високому науковому рівні, вже впродовж п’яти десятиліть широко використовується дослідниками українсько-австрійських та українсько-німецьких відносин. Докладній характеристиці цього видання спеціально присвячена публікація українського історика О. Кураєва у журналі “Архіви України”¹⁴. Серед істориків, які активно використовували у своїх працях історичні джерела, введені до наукового обігу Т. Горникевичем, слід згадати В. Біля, П. Боровського, Т. Гунчака, Ф. Гольчевського, А. Капелера та ін.

Проте найяскравішою сторінкою “віденського періоду” діяльності Т. Горникевича, на нашу думку, була робота з організації зберігання, упорядкування та опрацювання українських архівних колекцій, які перебували у фондах Австрійського державного архіву у відділі “Архів цісарського дому, двору і держави” (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) як депозит митрополита Андрея Шептицького.

Поштовхом до опрацювання архіву В. Липинського стало звернення до Т. Горникевича одного з провідних діячів гетьманського руху в США Євгена Зиблікевича, який у своєму листі до о. Теофіла від 28 жовтня 1961 р. вперше порушив питання про долю архівної спадщини визначного українського вченого та мислителя. Між іншим, Є. Зиблікевич висловлював думку про необхідність мікрофільмування архіву В. Липинського, тобто виготовлення копій усіх рукописів, заміток та епістолярій вченого. Він наголошував на тому, що Т. Горникевич був “найбільш компетентною особою” у цій справі та користувався довірою австрійських духовних і світських властей. У цьому ж листі Є. Зиблікевич висловив ідею підготовки до видання всієї творчої спадщини та листування В. Липинського¹⁵.

Слід відзначити, що така пропозиція Є. Зиблікевича була не випадковою, оскільки о. Теофіл за своїми переконаннями належав до консервативно-гетьманської течії українського суспільно-політичного руху. Він із великою повагою ставився до В. Липинського, вбачаючи в ньому непересічну особистість та видатного українського мислителя. Тому він зі щирим ентузіазмом сприйняв можливість участі в реалізації цього проекту, підкресливши у листі до Є. Зиблікевича, що він є “великим звеличником В. Липинського”, і з огляду на це хотів би “в цій справі вчинити все, що тільки [...] є можливим”¹⁶.

Оскільки наступник митрополита Андрія Шептицького – Йосиф Сліпий у той час перебував ще у сибірських таборах, о. Т. Горникевич звернувся у справі архівів Уряду ЗУНР та В. Липинського до апостольського візитатора українців у Західній Європі архієпископа Івана Бучка, з яким підтримував теплі й дружні стосунки ще з часів навчання у львівській Академічній гімназії. Вболіваючи за долю архівних зібрань, архієпископ І. Бучко неодноразово просив о. Т. Горникевича “трактувати справу найгостріше довірочно”¹⁷ і допоміг урегулювати питання про доступ до архівних зібрань з тогочасним парохом церкви св. Варвари о. О. Купранцем.

16 січня 1962 р. о. Теофіл занотував у своєму записнику, що у цей день він вперше “побачив цілість “справи”, був там, де захована”. Цього дня разом із о. О. Купранцем він відвідав Австрійський державний архів, де генеральний директор д-р Г. Рат та директор д-р Р. Блаас провели їх до сховищ, в яких зберігалися депоновані українські архіви. “Мушу признатись, – писав о. Теофіл, – що мене страх обійняв на думку, що я сам, одинокий, маю завести тут порядок”¹⁸.

Наступного дня о. Теофіл приступив до роботи у сховищах Австрійського архіву для ознайомлення з “цілістю справи”, як він називав усю сукупність депонованих митрополитом А. Шептицьким документів. Відтоді він працював щоденно з 9-ї до 18-ї години лише з годинною перервою на обід. Ця праця була для о. Теофіла дуже виснажливою, особливо зважаючи на його похилий вік і незадовільний стан здоров’я. Складність роботи з архівними документами для Т. Горникевича полягала також у тому, що він на той час мав поганий зір і йому було дуже важко прочитувати записи В. Липинського.

Однак ця виснажлива праця повною мірою компенсувалась досягнутими результатами: вже впродовж перших тижнів роботи Т. Горникевич виявив 15 фасцикул із записами В. Липинського, зробленими на картках, календарях, вирізках із часописів. Крім того, він віднайшов рукописи праць В. Липинського, його щоденники, реєстри відправлених та одержаних ним листів, лікарські рецепти, рахунки та ін., а також 25 великих тек (“Briefordner-ів”, близько 500 сторінок кожен) з листами до В. Липинського і чернетками (відпусками) його відповідей. Слід особливо наголосити на тому, що Т. Горникевич у процесі систематизації, упорядкування та організації копіювання архіву В. Липинського вийшов далеко за межі суто “архівних” завдань, він намагався також науково опрацювати рукописи вченого, прочитати та “дешифрувати” його записи, провести атрибуцію документів, встановити імена невідомих кореспондентів.

Є. Зиблікевич із піднесенням зустрів початок праці о. Теофіла над архівом В. Липинського. “Думаю, – писав він до о. Теофіла у листі від 25 січня 1962 р., – що будемо мати заслугу перед історією за врятуван-

Австрійський державний архів у Відні. Фото автора.

ня безцінної вартости матеріалів, записок, а може й початих і не закінчених більших праць одної із найбільших духових та інтелектуальних величин і талантів України, обдарованих Богом і генієм української землі”¹⁹.

Паралельно з виготовленням фотокопій Т. Горникевич піклувався про покращення стану зберігання оригіналів документів. Так, він вважав конче необхідним провести заміну папок, в яких зберігалися матеріали В. Липинського. Справа в тім, що впродовж кількох десятиліть вони зазнали кілька переміщень, зберігалися у невідповідних умовах, у вогкості, що призвело до ржавіння їх металевого механізму. Це, звичайно, передбачало додаткові видатки. Однак о. Теофілу вдалось вирішити цю проблему без зайвих витрат, оскільки у цей час в архіві відбувалась заміна папок, і директор архіву безкоштовно віддав старі, але ще в гарному стані, папки для української колекції.

Спочатку о. Теофіл ставив за мету впорядкування лише матеріалів В. Липинського, однак після попереднього ознайомлення зі складом всієї колекції він дійшов висновку про необхідність опрацювання “цілості справи” (тобто всієї колекції, основу якої склали архівні документи Уряду ЗУНР). 4 лютого 1962 р. Т. Горникевич у листі до Є. Зиблікевича писав: “Я поставив собі ціллю (може вже останню) мого життя, жертвувати мій час і мою працю для цієї справи”²⁰. Такої ж дум-

Титульна сторінка першого тому підготовленого Т. Горникевичем чотиритомного збірника документів “Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe” (Філадельфія, 1966).

пок на нові і збільшив їхню кількість з 25 до 36 одиниць, а також помістив всі документи В. Липинського у коробки. Підсумовуючи, він писав: “Так ось весь знайдений мною матеріал, належачий до “справи”, є вже тепер фахово забезпечений перед дальшим ушкодженням”²². Тепер перед ним стояло завдання упорядкування всіх документів у середині фасцикул і складання заголовків сформованих справ німецькою мовою. Слід зазначити, що о. Теофіл намагався професійно підійти до виконання дорученої йому справи, переймаючи задля цього досвід австрійських архівістів. “В часі мого побуту в архіві я мав нагоду приглянутися до їхніх методів, – писав він архієпископу І. Бучкові 1 квітня 1962 р. – Це чинить мені мою працю над “справою” легшою, бо тепер я вже менш-більш знаю, як і що належить робити, але з другого боку і наводить на мене певного роду неспокій (якщо не хочу сказати, то прямо страх), бо я бачу, скільки праці треба би вложити в упорядкування

ки дотримувався й І. Бучко, який просив Т. Горникевича присвятити увагу “цілості” справи.

11 березня Т. Горникевич писав до І. Бучка, що після закінчення упорядкування “справи” він зможе взятися до роботи над “цілістю” архівного зібрання: “Це буде довга, мозольна і дуже брудна праця [...] На всякий випадок хочу і це зробити, свідомий важності справи, як теж і цього, що по моїй смерті тяжко було би тут знайти когось, хто схотів би це даром робити, а ще тяжче такого було би, що мав би таке довіря, як оце мені за допомогою Бога вдалося здобути: я можу поводитися як у себе вдома, маючи до всього вільний доступ!”²¹.

Т. Горникевич, подаючи 1 квітня 1962 р. архієпископу “черговий звіт” про проведenu роботу, зазначав, що закінчив заміну старих па-

цілості. В архіві є цілий штаб людей і то самих фахівців, які вже цілі віки тільки це роблять, а я стою тільки сам один”²³.

Зрештою всі мікрофільмовані документи з архівної колекції В. Липинського були надіслані Т. Горникевичем до Америки 10 квітня 1962 р. Архієпископ І. Бучко того ж дня писав у листі до о. Теофіла: “Прийде час, що заслона строгої тайни буде усунена і тоді Ваше діло й заслуги стануть явні”²⁴. У свою чергу Є. Зиблікевич, надзвичайно високо оцінюючи виконану Т. Горникевичем роботу із упорядкування, копіювання та описування архіву В. Липинського, зазначав: “Тішуща дуже, що завдяки Вашій жертвенній праці, великому пієтизмові до Л[ипинського] та надзвичайному хистові організувати також такі справи і поборювати різні труднощі, з цим всім зв'язані, – українці матимуть перший раз у своїй історії упорядковані архівні матеріали і мікрофільмовану копію цілості творчої спадщини одного зі своїх великих людей”²⁵. Таким чином, на початку літа 1962 р. о. Теофіл повністю закінчив роботу із упорядкування та мікрофільмування архіву В. Липинського, а також виготовив його інвентарний опис.

“Інвентар спадщини В. Липинського”, підготовлений Т. Горникевичем у процесі систематизації та опрацювання зібрання вченого у січні – лютому 1962 р., був укладений німецькою мовою у п’яти примірниках, перший із яких одержав архієпископ І. Бучко, другий – генеральний директор Австрійського державного архіву д-р Г. Рат, третій був поділений між коробками упорядкованого архіву В. Липинського, четвертий був надісланий до Є. Зиблікевича, а п’ятий, останній, залишився в особовому архіві о. Теофіла.

Загалом Т. Горникевичем було сформовано 44 картони (коробки), серед яких найбільшу кількість (36 картонів) становило листування вченого за 1918–1931 рр., систематизоване за хронологічно-алфавітним принципом. Згодом, під час упорядкування “цілості” справи, Т. Горникевичем були виявлені додаткові матеріали, з яких він сформував 3 картони (що містили 24 конволюти) та вніс їх до “Додатку до Інвентаря спадщини В. Липинського”. Стосовно принципу упорядкування та описування архівних документів слід зазначити, що Т. Горникевич взяв за основу поділ за категоріями, який набув поширення в австрійському діловодстві. Основними одиницями описування та обліку документів в інвентарі виступають: картон/коробка (Karton), конволют (Konvolut)²⁶, документ (Folien) та аркуш (Blätt). Використання укладеного Т. Горникевичем інвентарного опису спадщини В. Липинського і нині залишається необхідною передумовою наукової реконструкції архівного зібрання вченого та важливим орієнтиром для його подальшого комплексного дослідження²⁷.

Проведена Т. Горникевичем робота з опрацювання, описування та копіювання архівного зібрання В. Липинського у Відні уможливила створення наукового-дослідного центру із вивчення та видання творчої

спадщини цього визначного українського мислителя і громадсько-політичного діяча у США – Східноєвропейського дослідного інституту імені В. К. Липинського у Філадельфії (СЄДІ). Є. Зиблікевич вперше порушив питання про заснування інституту у листі до Т. Горникевича від 12 листопада 1962 р.: “Так привів нас архів “справи” до дальшого пляну: старатись зареєструвати нову нашу організацію “нон профіт” під іменем “Дослідного, Східньо-Європейського Інституту ім. В. Л.””²⁸. Інститут був зареєстрований 1963 р. у Філадельфії як наукова неприбуткова установа. Згодом керівництву інституту завдяки організаційним здібностям Є. Зиблікевича вдалось придбати триповерховий будинок, в якому було розміщено офісні приміщення, основні архівні фонди (мікрофільми зберігалися у банківському сейфі) та бібліотеку. У 1968 р. архівний фонд інституту нараховував вже понад 80 тисяч аркушів документів і матеріалів з історії України та Східної Європи, а бібліотека – близько 3200 видань²⁹.

У березні 1963 р. Є. Зиблікевич запропонував Т. Горникевичу стати представником інституту у країнах Європи. В одному зі своїх наступних листів Є. Зиблікевич, високо оцінюючи працю о. Теофіла щодо розбудови СЄДІ, підкреслював, що “один кінець осі на якій крутиться Інститут, тримає в своїх руках Ви, а другий я”³⁰. Паралельно із пошуком коштів Т. Горникевич продовжував постійно дбати про поповнення книжкових та архівних фондів СЄДІ, проводячи у цій справі на прохання Є. Зиблікевича консультації з українськими емігрантами у Відні. Між іншим президент СЄДІ просив о. Теофіла відвідати відомого громадсько-політичного діяча А. Жука, який мешкав у Відні, та з’ясувати можливість придбання цінних документів із його архіву, і в першу чергу – листів В. Липинського: “Якщо буде час і нагода, то прошу хоч поверхово зорієнтуватись у змісті й характері його архіву та бібліотеки, а те що будете вважати особливо цінним, прошу старатись купити для Інституту під таким претекстом, який будете вважати найзручнішим”, – писав він у листі від 4 листопада 1964 р.³¹ Однак, відвідини А. Жука не дали, на жаль, бажаного результату. Як зазначав Т. Горникевич, із його “дипломатії супроти нього ніщо не вийшло”, бо А. Жук за жодну ціну не погоджувався продати йому будь-яких документів, посилаючись на те, що заповів своєму синові передати після смерті всю архівну спадщину до НТШ у Нью-Йорку. І на всі вмовляння Т. Горникевича передати до архіву СЄДІ хоча б листи В. Липинського (яких, за словами самого А. Жука, в нього збереглося близько 200) він відповів відмовою³².

Працюючи над завершенням описування та мікрофільмування архіву В. Липинського, Т. Горникевич паралельно з цим розпочав упорядкування архівних колекцій ЗУНР та підготовку їх перевезення до Риму. У квітні 1962 р. Т. Горникевич одержав від архієпископа І. Бучка доручення зайнятися упорядкуванням усього архіву (як зазначалося у

листуванні – “цілості справи”). Попередньо оцінюючи обсяг роботи, Т. Горникевич планував завершити її щонайменше за два-три роки. Його тішила думка про те, що він перебував у добрих стосунках з керівництвом та співробітниками архіву і мав вільний доступ до документів. Від 1 жовтня 1962 р. він працював в архіві щоденно з 8-ї до 12-ї години – “дуже інтенсивно, не втрачаючи при цьому на дармо ні одної мінuti”³³. Розуміючи важливість та історичну значущість покладеної на його плечі роботи, о. Теофіл наголошував: “Я вважаю ціллю моєї праці упорядкування матеріалів для їх пізнішого використання. І я був би дійсно щасливий і безмірно Богу вдячний, якщо б мені це в часі мого життя вдалося”³⁴.

У 1963 р. відбулась визначальна подія у житті Української греко-католицької церкви – у результаті численних заходів світової громадськості та на клопотання папи римського Івана XXIII митрополита Йосифа Сліпого було звільнено з ув’язнення. Повернення правонаступника митрополита Андрея Шептицького до Риму дало підстави о. Теофілу порушити питання про врегулювання проблеми опіки над архівними збірками. Влітку 1963 р. під час подорожі до італійського містечка Монтеросо о. Теофіл відвідав Рим, де зустрівся з митрополитом Йосифом Сліпим і обговорив з ним питання зміни “повновласті” та подальше опрацювання архівних збірок. Після повернення до Відня він розпочав підготовку документації для укладання нового договору з керівництвом Австрійського державного архіву.

У зв’язку з цим слід особливо наголосити на тому, що Т. Горникевичу вдалось встановити надзвичайно приязні і конструктивні стосунки з генеральним директором Австрійського державного архіву д-ром Г. Ратом, який створив для його роботи найсприятливіші умови і завжди допомагав йому у вирішенні всіх справ. Т. Горникевич неодноразово підкреслював великі особисті заслуги д-ра Г. Рата в справі збереження українських архівних збірок у Відні. Зокрема, у листі від 5 жовтня 1963 р. до митрополита Й. Сліпого він зазначав, що завдяки генеральному директору він користується “виїмковим привілеєм зовсім свободного доступу до депо цілого архіву державного, без чого упорядкування архіву Вашої Ексцеленції було би незвичайно утрудненим”³⁵.

20–22 жовтня 1963 р. митрополит Йосиф Сліпий надіслав дипломатичною поштою на адресу Австрійського державного архіву три листи, тексти яких були укладені за його дорученням о. Теофілом. Перший лист засвідчував той факт, що митрополит Йосиф Сліпий є від 1944 р. повноправним спадкоємцем митрополита Андрея Шептицького і з огляду на це має повне і виключне право розпоряджатися згаданим архівом. Другий лист повідомляв дирекцію Австрійського державного архіву про те, що о. Т. Горникевич, згідно із дорученням митрополита Йосифа Сліпого, має повне право від імені останнього розпоряджатися архівом і у непередбаченому випадку передати цю “повновласть” іншій особі. Третій

лист був адресований особисто генеральному директорові архіву і містив подяку за опікування архівом та сприяння о. Теофілові в його праці³⁶.

У листопаді 1963 р. справа українських документальних збірок, які перебували на депозитному зберіганні в Австрійському державному архіві, була остаточно залагоджена з його керівництвом. Генеральний директор архіву д-р Г. Рат надіслав до митрополита Й. Сліпого через апостольську нунціатуру у Відні листа, яким підтверджував, що дирекція Австрійського державного архіву, по-перше, “визнає виключне й необмежене право Вашої Ексцеленції як і Ваших законних спадкоємців розпоряджатися архівом греко-католицького архієпископа і митрополита графа Андрея Шептицького”, який перебуває на депозитному зберіганні в Австрійському державному архіві, відділ Архів цісарського дому, двору і держави; по-друге, “визнає, що тільки преподобний проф. Теофіл Горникевич, Відень II, Круммбаумгассе 10/8, має право надалі особисто робити від Вашого імені будь-які розпорядження” щодо збереження та нагляду за згадуваним архівом³⁷.

У період із червня 1963 р. по червень 1964 р. Т. Горникевич виконав “найтяжчу” і водночас “найпотрібнішу” працю – із маси “в часі війни розбитих фасцикулів” він сформував 89 нових великих коробок (картонів), а впродовж останніх чотирьох місяців увесь цей матеріал узяв на облік та описав. Слід зазначити, що Т. Горникевич у процесі систематизації та описування документів намагався якнайширше застосувати наукові методи і підходи. При цьому він дотримувався поширеного у західноєвропейському архівознавстві принципу походження (“провенієнцпринципу”), згідно з яким він не порушував первісної організації документів у неушкоджених справах (фасцикулах) і формував нові справи лише з розпорошених матеріалів, враховуючи зміст останніх (про це він, зокрема, доволі докладно писав архієпископу І. Бучкові у листі від 7 квітня 1963 р.).

Отже, основний обсяг робіт з упорядкування архівів ЗУНР був виконаний Т. Горникевичем упродовж 1963–1965 рр. Станом на березень 1965 р. ним було упорядковано вже близько 300 коробок (картонів) архівних справ. 18 грудня 1965 р. о. Теофіл з великим піднесенням повідомляв українських церковних ієрархів про завершення праці над упорядкуванням архіву: “З радістю сповіщаю, – писав він до митрополита Й. Сліпого, – що після чотирирічної праці закінчив я упорядкування знаної “Справи”. Остає тепер ще переписати на машинці всі мої нотатки, які я чинив впродовж чотирьох літ в часі упорядкування, і ось так зложити оконечний каталог-інвентар”³⁸.

Високо оцінюючи подвижницьку працю Т. Горникевича із упорядкування архівів, митрополит Й. Сліпий писав у листі до нього від 25 грудня 1965 р.: “Нехай Новонароджений Христос благословить і винагородить Ваш жертвенний труд в Архівах і щоби він приніс якнайбільші користи для нашого народу”³⁹.

Закінчення роботи із упорядкування архівних збірок не означало для о. Теофіла припинення опікування ними. Вже у середині 1966 р. на порядку денному постало питання про зміну місця зберігання українських колекцій у зв'язку із майбутніми змінами у керівництві Австрійського державного архіву (оскільки термін перебування генерального директора д-ра Г. Рата на посаді завершувався наприкінці наступного 1967 р.). Цю справу о. Теофіл мав обговорити безпосередньо з митрополитом. Спочатку візит Т. Горникевича до Риму було заплановано на вересень 1966 р., однак згодом на бажання митрополита його було відкладено до посвячення Українського католицького університету (оскільки Й. Сліпий хотів обговорити з о. Теофілом справу влаштування архіву та музею при університеті). Зрештою зустріч Т. Горникевича з Й. Сліпим у Римі відбулася лише наприкінці серпня 1967 р. Її результатом стало прийняття рішення про організацію перевезення архівних збірок з Відня до Риму.

На початку січня 1968 р. Т. Горникевич відвідав Рим, де під час зустрічі з митрополитом Й. Сліпим більш докладно обговорив справу перевезення архівів. Зрештою, за порадою д-ра Г. Рата було вирішено перевезти документи за допомогою адміністрації Австрійського державного архіву⁴⁰. Після обговорення можливостей транспортування документів (залізницею чи вантажівкою) було прийнято рішення перевозити їх автотранспортом, що загалом коштувало 20 тис. австрійських шилінгів⁴¹; була визначена й дата – 22 квітня 1968 р.

Перевезення відбулося успішно, згідно з розробленим Т. Горникевичем і затвердженим Й. Сліпим планом, про що митрополит 27 квітня повідомляв о. Теофіла: “Слава Богу, все пройшло в порядку і [Ви] певно вже одержали відомість від фірми. На другий день вже зложено все на Університеті і як приїдете, то упорядкуєте, як треба. Подумайте, коли будете мати час приїхати тут за тепла, принаймні на 2–3 тижні. Видатки завжди будуть Вам повернені”⁴².

На жаль, запропонована митрополитом поїздка до Риму так і не відбулася. Спочатку її довелось відкласти через напружену працю Т. Горникевича із підготовки до друку збірників документів з австрійських архівів, згодом – через святкування 12 листопада 1968 р. (у день св. Йосафата) у церкві св. Варвари 50-літнього ювілею його душпастирської діяльності. О. Теофілові так і не судилося здійснити свою останню важливу місію – приїхати до Риму для організації архівного відділу Українського католицького університету та завершення роботи із упорядкування перевезених з Відня до Риму архівних колекцій. Виснажений багатолітньою невтомною і самовідданою душпастирською, просвітительською, науковою та архівною працею він із кожним днем відчував погіршення стану свого здоров'я, про що неодноразово писав у листах до митрополита Й. Сліпого та архієпископа І. Бучка. Так, 9 січня 1969 р. о. Теофіл, вітаючи архієпископа І. Бучка з Новим ро-

ком та Різдвяними Святами, зазначав: “Я не почуваю себе від якогось часу добре. Надто виснажлива на мої літа довголітня архівальна праця підкосила таки вкінці мої фізичні сили і погано відбилася на стані здоровля мого серця”⁴³.

Земний шлях о. Теофіла Горникевича скінчився 2 жовтня 1969 р., але до останньої хвилини свого життя він був сповнений духовної сили, віри і внутрішньої енергії. Своєрідним підсумком багатолітнього відданого служіння о. Теофіла людям можуть бути наступні рядки з його листа до архієпископа І. Бучка: “Тільки три справи були мені в моєму житті такі дорогі, та яким жертвував найкращу ідею мого життя, а саме: праця в школі над молоддю, відбудова Сихова, а із осібна Сихівської козацької церковки, і тепер власне упорядкування “справи””⁴⁴.

О. Теофіл Горникевич своєю багатолітньою відданою працею залишив помітний слід у церковному житті, на ниві освіти і науки, а також виконав надзвичайно важливу “архівну місію” – зберіг та упорядкував для нащадків українські архівні колекції в Австрії. Саме завдяки його копіткій і виснажливій праці безцінні архівні реліквії отримали своє друге життя. Однією з найбільших його заслуг стала систематизація, описування та мікрофільмування архівного зібрання В. Липинського, а також укладання інвентарного опису цієї збірки, що дозволяє сучасним дослідникам продовжити роботу над вивченням спадщини вченого. Ця робота заклала підвалини для створення української науково-дослідної установи на північноамериканському континенті – Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. К. Липинського у Філадельфії, одним з фундаторів якого був о. Т. Горникевич. Багато сил та енергії Т. Горникевич віддав формуванню книжкової та архівної колекції Українського католицького університету, який постав з ініціативи митрополита Йосифа Сліпого 1963 р. у Римі. Саме завдяки організаційним заходам о. Теофіла було здійснено перевезення українських архівних колекцій з Відня до Риму, де вони й понині зберігаються. Він залишив по собі цінну наукову та архівну спадщину, яка нині потребує актуалізації та всебічного вивчення.

¹ Про діяльність українських громадсько-політичних, культурних та наукових організацій і товариств в Австрії див. докл.: *Троцинський В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Троцинський. – К., 1994. – С. 23–28; *Сидорчук Т. М.* Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Австрії (1919–1925): Автореф. дис... канд. іст. наук / Т. С. Сидорчук. – К., 1995. – 22 с.; *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-і роки XX ст.) / В. Піскун. – К., Нью-Йорк, 2006. – С. 198–218.

² Див.: *Україніка у збірках Австрії. Бібліотеки, архіви, музеї: Попередній довідник* / укл. П. Ричков. – К., 1993; *Потульницький В.* Огляд фондів українки архівів і бібліотек Відня / В. Потульницький // *Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX століття.* – К.–Чернівці, 1999. – С. 60–70; *Палієнко М.* Архівна українка в Австрії // *Українська архівна енциклопедія.* – К., 2008. – С. 121–122.

³ Палієнко М. Невідомі сторінки історії архіву Уряду ЗУНР у Відні / М. Палієнко // Історичний журнал. – № 5. – 2005. – С. 13–24.

⁴ Листи В. Липинського до митрополита А.Шептицького у справі архіву див.: Вячеслав Липинський та його доба / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К., 2010. – Кн. 2. – С. 433, 439.

⁵ Див.: Палієнко М. Невідомі сторінки історії архіву Уряду ЗУНР у Відні... – С. 21–22.

⁶ Zyblikewycz Eugene. The Odyssey of V.Lypyns'kyj's Archives / Eugene Zyblikewycz // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4 (December). – P. 357–361; передрук укр. мовою: Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини Вячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філадельфія) / Є. Зиблікевич // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 119–123.

⁷ Павлюк О. Архів Уряду ЗУНР / О. Павлюк // Архіви України. – 1996. – № 4/6. – С. 48–51.

⁸ Див.: Zyblikewycz Eugene. The Odyssey of V. Lypyns'kyj's Archives... – P. 361.

⁹ Див.: Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини Вячеслава Липинського... – С. 123.

¹⁰ Див.: Палієнко М. Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні / М. Палієнко. – К.: Темпора, 2012.

¹¹ Мацьків Теодор. З пожовклих листків минулого Академічної Гімназії / Т.Мацьків. – Філадельфія, 1968. – С. 3.

¹² Лисяк-Рудницький І. Довкола Міжнародного історичного конгресу в Відні // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 434.

¹³ Hornykiewicz Theophil. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe / Publikationen. Ser. I–IV / W. K. Lypynsky Ost-Europäisches Forschungs-Institute. – Philadelphia, Pa: Berger, 1966. – Bd. 1. – 450 s.; 1967. – Bd. 2. – 484 s.; 1968. – Bd. 3. – 704 s.; 1969. – Bd. 4. – 421 s.

¹⁴ Кураєв О. О. Маловідомий комплекс джерел Австрійського державного архіву у Відні про події в Україні 1914–1922 рр. (за публікацією Т. Горникевича) / О. О. Кураєв // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 97–102.

¹⁵ Приватне архівне зібрання проф. О. Горникевича (Відень, Австрія). Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 28 жовтня 1961 р.

¹⁶ Там само. Лист Т. Горникевича до Є. Зиблікевича від 13 листопада 1961 р.

¹⁷ Там само. Лист І. Бучка до Т. Горникевича від 27 листопада 1961 р.

¹⁸ Там само. Нотатки Т. Горникевича, 16 січня 1962 р.

¹⁹ Там само. Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 25 січня 1962 р.

²⁰ Там само. Лист Т. Горникевича до Є. Зиблікевича від 4 лютого 1962 р.

²¹ Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 11 березня 1962 р.

²² Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 1 квітня 1962 р.

²³ Там само.

²⁴ Там само. Лист І. Бучка до Т. Горникевича від 10 квітня 1962 р.

²⁵ Там само. Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 20 червня 1962 р.

²⁶ Конволют (нім. Konvolut – згорнутий) – одиниця зберігання, яка являє собою зшиток документів та матеріалів за певною тематичною або хронологічною ознакою. Окрема папка з документами, якій присвоєно порядковий номер згідно з інвентарним описом.

²⁷ “Інвентар архівної спадщини В. Липинського” німецькою мовою та в українському перекладі опубліковано: Палієнко М. Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні. – К., 2012. – С. 615–683.

²⁸ Приватне архівне зібрання проф. О. Горникевича (Відень, Австрія). Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 12 листопада 1962 р.

²⁹ Літературна спадщина і архів Вячеслава Липинського (Проспект 25-тового видання). – Філадельфія, 1968. – С. 2.

³⁰ Приватне архівне зібрання проф. О. Горникевича (Відень, Австрія). Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 9 вересня 1963 р.

³¹ Там само. Лист Є. Зиблікевича до Т. Горникевича від 4 листопада 1964 р.

³² Там само. Лист Т. Горникевича до Є. Зиблікевича від 25 листопада 1964 р. Зазначимо, що особовий архів А. Жука, згідно з його заповітом від 10 березня 1965 р., був переданий на зберігання до Національного архіву Канади (нині – Бібліотека та архів Канади в Оттаві).

³³ Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 4 листопада 1962 р.

³⁴ Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 4 лютого 1963 р.

³⁵ Там само. Лист Т. Горникевича до Й. Сліпого від 5 жовтня 1963 р.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. Лист генерального директора Австрійського державного архіву Г. Рата до митрополита Й. Сліпого (листопад 1963 р.).

³⁸ Там само. Лист Т. Горникевича до Й. Сліпого від 18 грудня 1965 р.

³⁹ Там само. Лист Й. Сліпого до Т. Горникевича від 25 грудня 1965 р.

⁴⁰ Там само. Лист Т. Горникевича до Й. Сліпого від 31 січня 1968 р.

⁴¹ Там само. Лист Т. Горникевича до Й. Сліпого від 29 лютого 1968 р.

⁴² Там само. Лист Й. Сліпого до Т. Горникевича від 27 квітня 1968 р.

⁴³ Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 9 січня 1969 р.

⁴⁴ Там само. Лист Т. Горникевича до І. Бучка від 1 квітня 1962 р.

Освещена деятельность украинского священника о. Теофила Горникевича (1891–1969) по сохранению, изучению и систематизации архива Правительства ЗУНР и личного архивного собрания известного ученого и общественно-политического деятеля, идеолога украинского консервативного движения В. Липинского. Исследованы условия хранения названных коллекций в послевоенный период в Вене и организация их перемещения в архив Украинского католического университета в Риме.

Ключевые слова: архивные коллекции; зарубежная украиника; Теофил Горникевич; архив Правительства ЗУНР; архив В. Липинского; Украинская греко-католическая церковь; Австрийский государственный архив; Австрия.

The author highlights the activity of the Ukrainian priest father Teophil Hornykevych (1891–1969) on the preservation, studying and arrangement of the archives of government of the West Ukrainian People's Republic and of the personal archival collection of V. Lypynskyi, the famous scientist and social and political activist, ideologist of Ukrainian conservative movement. There are discussed the terms of preservation of mentioned collections during the post-war period in Vienna and the organization of their transferring to the Archives of Ukrainian Catholic University in Rome.

Key words: the archival collections; the foreign Ukrainica; Teophil Hornykevych; the Archives of the government of the West Ukrainian People's Republic; the archives of V. Lypynskyi; the Ukrainian Greek Catholic Church, the Austrian State Archives, Austria.